

СТЕФАН ГЕЧЕВ
ЛУИ АРАГОН
1897-1982

chitanka.info

Ако съществува фигура във френския културен и обществен живот, с която Арагон би могъл да бъде сравнен, това е несъмнено — като се отчетат разликите в епохата и средата — Виктор Юго. Не само защото и двамата са били ярки представители на две големи литературни течения, не само защото и двамата са големи майстори на романа и поезията, есетата, памфлетите и ораторското изкуство, не само защото и двамата са служили с живота и творчеството си на великите идеали на свободата и прогреса, но защото по характер и темперамент, по твърдост и колебания си приличат като близки родственици. И двамата изпълват с огромните си фигури духовното пространство на родината си през повече от шестдесет години. Ненаправно някои критици наричат Арагон „последния голям романтик“.

Бих могъл да изредя множество факти из живота и развитието на двамата, за да потвърдя това мнение: и двамата са отгледани от майки — убедени католички; и двамата като ученици са се увличали предимно от класиците; и у двамата се забелязва едно непрестанно, макар и криволичецо развитие към все по-ярко изразена прогресивна идеология; и двамата са борци за мир: Юго председателства Първия конгрес на „приятелите на мира“ (1849) и участва във Втория (1862), а Арагон беше член на Световния съвет за мир; и двамата пишат биографиите си и спомени за различни хора в стихове — Юго в „Съзерцания“, Арагон в поемите си „Очите на спомена“ и „Недовършен роман“. Тези успоредици са малка част от онези, които човек открива, като сравни живота на двамата. Но аз не пиша „успоредни животописи“, а ще се постарая да разкажа накратко неповторимия все пак живот на големия писател.

За Арагон е писано много. И приятели, и врагове — а той имаше много приятели и врагове — се надпреварват да го величаят и хулят — за неговата противоречивост и непостоянство във възгледите и поведението. Но и хулителите не се осмеляват да отрекат нито големия му талант, нито достойнствата му на борец, докато приятелите, издигайки го на пиедестала на най-велик писател на нашия век, се осмеляват понякога със стеснителна усмивка да загатнат за някои проявени в по-далечно и по-близко минало еретически действия и писания. Ненаправно един негов биограф го нарича „вечния еретик“.

Защото пътят, извървян в пространството на идеите от Луи Арагон, е наистина богат на криволици, понякога на остри завои с мутационни скокове и еволюционни периоди. Съдете сами: деликатният, изискан младеж се преобразява изведнъж в бунтар, скандалджия с невероятно остър, дори груб език; от краен сюрреалист — в убеден социалистически реалист; от човек с отрицателно отношение към СССР и революцията — в най-възторжения ѝ почитател и певец, и отново — в края на 60-те години — той е критически настроен. Да изброявам по-нататък, е излишно. Както казва един критик, Арагон е бил верен през целия си живот единствено на себе си.

След завършване на лицea той се записва да следва медицина. Пише стихове, но не е печатал още. „За външния свят — разказва Мишел Суние — Арагон беше рафинирано елегантен, крайно чувствителен, вече майстор на френския език.“ А. М. Моние, който го познава от същата епоха, пише: „По онова време Арагон имаше сянка от мустачки, беше най-милото, най-чувствително момче. И най-интелигентното. С него човек можеше да се разбере.“ Носел в джобовете си Вийон, Верлен и Лафорг и не можел да понася грубите изрази. „Беше забележителен оратор — продължава авторът, — можеше да говори цели три часа с леко носово произношение, което, мисля, не е загубил и досега и с което изразяваше ирония.“

Идва Първата световна война. Арагон е повикан да следва медицински курсове във „Вал-дьо-Грас“. Тук се запознава с Брьотон. След курсовете го пращат във фронтова болница. Наскоро тя трябва да се евакуира и младият Арагон изпълнил своята задача така добре, че получава орден „Военен кръст“. В болницата се срещнал лице в лице с ада на войната и го обзел ужас. Но трябвало да го разбере, за да го надвие. Обяснението? Тези хиляди осакатени хора, тези хиляди и хиляди млади животи се жертват не за защита на родината, а за запазване интересите на управляващата буржоазия. Ние се спряхме доста нашироко в увода на влиянието на войната върху идеите на дадаисти и сюрреалисти и няма да повтаряме казаното. А начинът да не се повтори този ужас? Борба срещу целия комплекс на буржоазното господство, борба с всички средства. По-късно, като дадаист, Арагон се превръща в пълен отрицател, брутален и невъздържан. Той дълго запазва вкусът към скандала, към острата нападка.

През двадесетте години Арагон е бил според А. Тирион в книгата „Революционери без революция“ (1972) „... елегантен денди, романтичен, красив, хаплив, непостоянен, блестящ. Той интригуваше мъжете, които се бояха от интелекта му, от бързината и остротата на репликите му, и съблазняваше жените, които лудееха по аурата на тайнственост, сред която се движеше. За да държи хората на разстояние, той си служеше майсторски с един вид ледена учтивост в най-добрия стил на XVIII век, което не му пречеше обаче да бъде чувствителен и братски топъл с приятелите си.“

В предговора разказах за ролята, която Арагон е играл в движението „дада“ и при създаването на сюрреализма. Когато казвам „роля“, това не е стереотипният израз, употребен от леност на въображението, а реалност. Защото, както признава самият Арагон, „спомням си, че тогава за мене животът беше театър“. Струва ми се, че това в немалка степен важи за целия му живот.

Първата му стихосбирка „Радостен огън“ (1920), въпреки различните влияния, представлява нещо като предчувствие за сюрреализма, така както „Магнитните полета“ на Брьотон и Супо в 1919-а. Всъщност Арагон изпреварва Брьотон, като публикува текста си „Вълна от сънища“, в който дефинира новото движение няколко месеца преди Първия манифест на сюрреализма.

Същата година Арагон преживява първата си голяма любов с Нанси Кънар. Тази любов завършва почти трагично: след раздялата с любимата във Венеция през 1928 г. той направил несполучлив — за щастие — опит за самоубийство. Но съдбата винаги е бдяла над любимеца си. Няколко месеца след това Арагон се запознал в Париж с Маяковски, който го представил на Елза Триоле. От тази случайна среща изникнала голямата любов, която е запълнила целия му сантиментален и творчески живот. А каква е била тази изключителна жена, която е успяла да привърже и укроти такъв лъв като Арагон? Ето как я описва цитираният по-горе А. Тирион:

„(Елза) беше открила слабостта на Арагон: известна липса на самочувствие, което можеше да доведе до паника този необикновено интелигентен и разумен човек, внезапната необходимост, която изпитваше, да се подчини на един по-силен авторитет винаги когато объркваше стратегията или сметките си. Колкото повече го е опознавала Елза, толкова повече е разбирала, че е възможно Арагон да

бъде подчинен, защото у него обикновено емоцията надделяваше над разума.“

Не зная дали това мнение е комплимент за Елза Триоле или косвен упрек срещу Арагон, но по мнението на мои приятели, които са я познавали добре, Елза е била „необикновено умна, сдържана и хладнокръвна“, макар твърде рядко да е имала и изблици на гняв. И влиянието ѝ над Арагон през четирийсетте и три години съвместен живот — тя почина в 1970 г. — не подлежи на съмнение.

Някои историци на сюрреализма твърдят, че Елза била една от главните причини за откъсването на Арагон от групата и за метаморфозата му от краен сюрреалист в убеден социалистически реалист и ентузиазизиран комунист. Струва ми се, че това не е съвсем точно: още в 1921 г. Арагон е правил опит да стане член на ФКП. А окончателното решение да скъса със сюрреалистите идва след участието му в конгреса на революционните писатели в Харков през 1930 г., където е участвал заедно с Елза и с Жорж Садул. На Арагон никак не му било лесно да скъса с приятелите си. Това се вижда и от памфлета на Елюар срещу Арагон от 1931 г. Там четем между другото: „Преди година той (Арагон, б.м., С.Г.) се върна от Русия, след като подписа текст, с който отрича дейността на сюрреалистите и особено Втория манифест на Бръотон. Когато последният му каза, че ни се струва необходимо Арагон да публикува отричането си, той — засрамен или преструвайки се на засрамен — заплаши, че ще се самоубие.“ Доказателство са и пропитите с много обич и мъка куплети в „Очите на паметта“ и особено в „Недовършен роман“, които се отнасят до сюрреалистическата му младост:

*Много неща тогава ни бяха разделили,
но днес ви виждам пак, приятели далечни,
и в треперящата ми памет
очите ви са млади вечно.*

Но решил веднъж, той скъсва рязко с литературното си и идейно минало. От този миг започва животът на един друг Арагон — партиен деятел и социалистически реалист, метод, който дефинира в статията си „За социалистическия реализъм“ (1935). Сега започва епохата на

вдъхновените и ентузиазирани поеми за възхвала на Октомврийската революция и Съветския съюз. След „Червен фронт“ следват „На червените деца обяснете вярата си“, „Урал, Урал!“ и др. Сега започва дългата серия от романи с „Базелските камбани“, „Красивите квартали“, „Пътниците в империалата“. Арагон пътува, сътрудничи в „Юманите“ и други издания на Компартията.

Идва голямото изпитание — войната. Както казах вече, тя е била пробен камък за духовното злато на хората. Арагон издържа блестящо тази проба. След участието му в „странната“ война през 1940 г., за което е бил награден с военен кръст и военен медал, той бил пленен, но успява да избяга, намира Елза и заедно с Пиер Сегерс полагат основите на съпротивата на интелектуалците. Установява се най-напред в Ница, където се свързва с нелегалната ФКП. По-късно в Лион е натоварен да създаде нелегална мрежа в Южна Франция. През 1941 г. е бил няколко седмици в партизанския отряд на Веркор. И въпреки напрегнатата нелегална работа пише много: поеми за Съпротивата — „Очите на Елза“ (1942), „Паноптикум“ (1943), романа „Орелиен“ (1944). Творческите му сили се разгръщат особено след освобождението. Издава разкази и стихове, разпространявани нелегално по време на Съпротивата: „Френската Диана“ и „Робство и величие на французите“. През 1948 г. е лишен за 10 години от граждански права за критични статии във в. „Тази вечер“. Пътува из новосъздадените социалистически страни на Източна Европа, включително и в България (1947). През 1949 г. започва да публикува „Комунистите“ — широка картина на войната. Следващата година е избран за кандидат-член на ЦК на ФКП, а от 1953 г. е главен редактор на седмичника „Ле летр франсез“. В 1954 г. става член на ЦК. Обнародва поемата „Очите на паметта“ и участва в борбата срещу колониализма във връзка с войните във Виетнам и Алжир. През 1957 г. му е присъдена Ленинската награда за мир. Следват книгите „Светата неделя“ (1958), „Елза“ и „Свалям картите си“ — теория за един модерен реализъм, „Успоредна история на САЩ и СССР“ (заедно с А. Мора), „Луд по Елза“ (1963) и др.

Настъпват чехословашките събития през 1968 г. Арагон се противопоставя на реакцията на социалистическите страни срещу курса на тогавашното ръководство на ЧКП. Навярно в тези часове някои „доброжелатели“ са му нашепвали за някаква радикална стъпка;

на тях той отговаря с една от онези чисто френски помпозни фрази, наследени от революционерите от 1789 г., в които обаче се открива често вълнуваща истина. „Единствената врата, от която мога да изляза от партията, е самоубийството“ — заявява Арагон.

В 1970 г. почина Елза Триоле. Както и би трябвало да се очаква, тази загуба на жената и вдъхновителката, която е обичал и възпявал толкова десетилетия, е повлияла силно върху творчеството и дори върху начина на живот на Арагон. Количеството на произведенията рязко спада. Заживява съвсем иначе. Ето какво си спомня по този повод Клод Роа, който дълго време е бил под влиянието на Арагон, с когото скъсва по-късно по различни съображения: „Елза Триоле умря в 1970 г. Тези, които познаваха Арагон, изтръпнаха. Бояха се от пропастта, която не би могъл да прекрачи. Той стигна до дъното ѝ, но се върна. Появи се внезапно — в театри, модни ресторанти, нощни заведения. Някогашният Арагон, който четиридесет години се обличаше в морскосини или лъскавосиви костюми с добре вързана връзка, с лентичка на Почетния легион на ревера и добре пригладена коса, се превърна за няколко седмици в силует на стар певец, слязъл от сцената на «Олимпия», с дрехи, шити от шивачи «поп», дълга бяла грива, костюми от кадифе електрик, манто от бяла вълна, сламена шапка на бразилски плантатор, блузи от изкуствена лъскава кожа... Аз наблюдавах отдалече със смайване, примесено с нежност, този автор на «Вечното движение».“ (Заглавие на втората стихосбирка на Арагон, б.м., С.Г.)

Приятелите се стараят да обяснят тази метаморфоза. Самият Арагон заявява в едно интервю: „Обличам се при Ив Сен Лоран, защото е по-евтино, отколкото по поръчка. А пробите ме отегчават... Движа се с младежи? Имало хора, на които това не харесва? Все ми е едно. Не мисля, че още мога да компрометирам някого.“

„Сега вече той няма друго семейство освен партията, повече разкъсван-разкъсващ, отколкото «Преследваният преследвач» (заглавие на стихосбирка на Арагон, б.м., С.Г.) — продължава Клод Роа. — Арагон беше както винаги мощен, прочут и, разбира се, «политичен». И все така способен да скърца от омраза, да изпуша черни искри и дълбоки вълни на неприязън... И почитта, която проявяваха към неговия гений, заместваше за миг топлината. Треперейки при мисълта, че никой никога няма вече да го обича,

същински пленник на своите огледала, които не му позволяваха да се разкрие истински пред другите, оглушен от собствените си вопли, безсънник, мъчен от призраци, той плачеше за една разбита любов като необичано дете: «Ужасът да съществуваш... Няма вече от кого да искам прошка.»“

Човек усеща, че тези думи са писани от разочарован приятел, но и че в тях има някаква тъжна истина.

Арагон умря в 1982 година.

Разпрострях се малко повече върху целия живот и творчество на Арагон, въпреки че тук ни интересува главно сюрреалистът Арагон, защото исках да дам по-цялостен образ на този голям писател и общественик. Сега ще се спра на поезията му от сюрреалистичния период.

Познавах отдавна творчеството на Арагон чрез романите и покъсните му поеми. Сюрреалистичният му период ми беше известен съвсем бегло. Когато започнах да съставям тази антология, трябваше да се занимавам и с този период. След като четох и препрочетох първите му текстове, дойдох до заключението, че Арагон не е бил никога истински сюрреалист, поне в поетичната си практика. Тази констатация би прозвучала еретически, мисля, и за самия Арагон. Единствен, който е на същото мнение, е цитираният вече съветски изследовател на сюрреализма Л. Г. Андреев и той доказва това по твърде убедителен начин. Ще се опитам да прибавя още доказателства към неговите.

Методите на ортодоксалния сюрреализъм са главно два: автоматичното писане и записване на образи и думи, изскачащи от подсъзнанието в състояние на сън или полусън. Без никаква намеса на разума или на творческата организираща воля. Ако се взрем внимателно в произведенията на Арагон в периода 1923–1933 г., ще се види, че той не е използвал цялостно нито един от тези похвати.

Преди да разгледаме поезията, нека се спрем накратко на първия роман на Арагон „Анисе, или Панорама“. Андреев го анализира подробно, за да докаже, че въпреки странностите съществуването на сюжет и герои е несъвместимо със сюрреализма. Собствено романът е

предизвикал известно недоволство у Брьотон: сюрреализмът отрича изобщо романа като изразно средство.

В „Анисе“ Арагон говори между другото за поезията, която според него се ражда под влиянието, упражнявано от *обикновените предмети* (к.м., С.Г.) върху чувствителността и въображението на наблюдателя. Описанието улавя нещата в двойка връзка: действието, което ние искаме да упражним върху тях (чрез наблюдението), и едновременно действието, което нещата упражняват върху нас. Взаимното влияние между наблюдател и наблюдаван ще бъде формулирано математически главно (но не единствено) в света на елементарните частици от Хайзенберг. „Още от началото — отбелязва Жорж Рейер («Арагон», 1968) — Арагон търси собствените си следи *вън от себе си*.“ Тука сме доста далеч от анархистичния бунт на „дада“ и от автоматизма, който разкрива вътрешния свят, като го облича само със символи, взети от външния.

В изданието от 1970 г. на първите му две стихосбирки Арагон включва девет малки текста, писани през 1919–1920 г. В бележката към тези текстове авторът съобщава, че били писани „с голяма бързина и *отначало бяха за нас* (А. Брьотон, Ф. Супо и мене) *всичко онова, което наричахме сюрреализъм*“ (К.м., С.Г.) По-долу давам в превод един от тези текстове — „Градът, седнал сред павета“. Щом отгатнем, че ключът към разбирането на текста е „състоянието на град след бунт“, всичко става напълно ясно. А това означава, че макар авторът да го е писал „с голяма бързина“, не може и дума да става за автоматично писане. Бих казал дори — и това важи за повечето сюрреалистични текстове на Арагон, — че там, където не можем да дадем обяснение на някои абсурд, то е, защото е именно *абсурд*, защото е *съзнателно търсена ефективна безсмислица*. Констатацията става ясна, когато се сравнят стихотворенията на Арагон с тези на Брьотон, Елюар, Шар, за улавянето на които е нужен не логически анализ, не ключова дума, а интуитивно вникване в особената логика на произведението. Естествено, става дума за *истинските* сюрреалистични текстове на тези автори и особено на Брьотон, който нерядко замества спонтанността с търсена спонтанност.

Двете стихосбирки, издадени по време на сюрреалистичния период на Арагон, са „Радостен огън“ (1920) и „Вечно движение“ (1924), с продължение — „Съдбата на поезията“ — стихове, писани

през 1925–1926 г. Първата е доста пъстра. Покрай напълно разрушените стих и синтаксис, покрай веселите каламбури, получени от свободното трансформиране на думите и произволните звукосъчетания (каквито срещаме и у Деснос) и които, естествено, са непреводими, намираме стихотворения в класическа форма с точно спазени рими и ритъм. В някои от тях се усеща ясно влиянието на Ръоверди и на кубическата поезия и следователно на тяхната „направляемост“. След малко ще изясня този термин. При внимателно четене ще се почувства и една емоционалност, която също е противоположна за истинския сюрреалист. Преобладават обаче оптимизъм и някакъв безгрижен хумор.

Втората стихосбирка — „Вечно движение“ — съдържа само три-четири словесни игри; останалите могат да се разделят на една малка част разказване на сънища, които много приличат на колажите на Пикасо и Брак, и една голяма част — от вида „направляван“ сюрреализъм, който е упражнил всъщност най-голямо влияние върху младите прогресивни поети от цял свят. Под термина „направляван“ сюрреализъм разбирам поетично произведение (нали Гогол е нарекъл своите „Мъртви души“ поема?), сътворено приблизително така: поетът си задава определена тема (или я получава при случайно хрумване) и започва да работи по нея, без да включва (поне „официално“) разума си, като използва онези думи, фрази и образи, които се появяват в процеса на писането и които по някакъв начин (понякога косвено) се свързват, за да осъществят темата. Тъй като тези езикови елементи са най-често амбивалентни или поливалентни, възможно е произведението в края на краищата да търпи няколко интерпретации, но винаги в определен емоционално-идеен сектор. В такъв случай ключовите думи могат да бъдат две или три и тяхното откриване зависи от степента на усъвършенстване интуицията на читателя. Важното в случая е, че образите, сблъсъкът на думи, на пръв поглед твърде отдалечени, изникват спонтанно, но са насочени към осъществяването на темата, цел на поета. Това е методът, който прилага не само Арагон, но и мнозина други сюрреалисти, понякога и самият Бръотон.

Достатъчно е да се прочетат внимателно приведените тука стихове, за да се разбере на практика гореописаният метод. Особено характерни в това отношение са стихотворенията „Оловен сън“ и

„Толкова по-зле за мене“. В първото поетът се *старае* да изпадне в сънно състояние, за да пише по сюрреалистичния метод, но всъщност *описва* самото полусънно състояние, когато картини и образи от спомени и настояще се сплитат в пъстър калейдоскоп. Второто стихотворение, писано след скъсването със сюрреалистите, е типичен пример за тематична поезия (идващата революция), осъществена със смели и странни образи, ясно насочени към най-оригинално изразяване на темата, нейното опoетизиране. Този именно вид поезия, както казах, е повлиял най-много на прогресивните поети от различни страни, включително на Рицос. И неслучайно неговата поезия е допаднала толкова много на Арагон, че той сам я преведе на френски.

Още към средата на тридесетте години, но особено по време на Съпротивата, Арагон изоставя сложните метафори и свободния стих и се връща към класическата изразна и формална система, защото според обяснението на поета, разказано от Жорж Садул, искал да бъде ясен и разбираем за „широките маси“, макар че не отричал нито авангардизма, нито поетическите експерименти. В тези стихотворения, ясни и прости, се съдържат завоалирани, но напълно разбираеми за всеки френски читател алюзии и призови за борба с окупатора:

*И ще видим тогава как пада от челото на Човешкия
син
венецът от кървави тръни на робство символ
И човекът ще пее тогава високо и ясно
че красив е животът и че глогът отново цъфти.*

(„Френската Диана“)

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.